

John Stuart Mill

**ÚVAHY
O VLÁDĚ
ÚSTAVNÍ**

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA 1992

VI. O SLABOSTECH A NEBEZPEČÍCH, JIMŽ PODLÉHÁ ZASTUPITELSKÁ VLÁDA

Nedostatky každého způsobu vlády mohou být buď negativní, nebo pozitivní. Vláda je negativně nedostatečná, nesoustředí-li v rukou autorit dostatečnou moc k plnění potřebných vládních úkolů, nebo nerozvíjí-li dostatečně svým působením činné schopnosti a sociální cítění jednotlivých občanů.

Že se vládě nedostává oné míry moci, která by byla s to udržovat pořádek a umožnit pokrok lidu, to se spíše vyskytuje v divokém a hrubém stavu společnosti, než v některé určité formě politického sjednocení. Lne-li lid příliš k nevázané nezávislosti a nesnese nad sebou onu míru moci, jíž by se kvůli svému dobru měl podřídit, pak takový stav společnosti (jak právě bylo ukázáno) není dosud zralý pro zastupitelskou vládu. Až čas pro tuto vládu přijde, bude zajisté dostatečná moc ke všem potřebným účelům spočívat ve svrchovaném shromáždění; a nebude-li její žádoucí díl svěřen exekutivě, bude toho příčinou jen pocit žárlivosti ze strany shromáždění vůči administrativní správě, který se jistě objevuje jen tam, kde se ústavní moc shromáždění zbavit exekutivu úřadu ještě dostatečně neustavila. Kde se toto ústavní právo v zásadě uznává a v praxi zcela platí, není třeba se obávat, že shromáždění nebude chtít své ministry opatřit tou mírou moci, která je žádoucí, naopak je nebezpečí, aby jim ji nepřenechávalo příliš obsáhlou a příliš neurčitou co do rozsahu, protože ministrova moc je mocí onoho shromáždění, které jej dosazuje a podporuje. Je však také pravděpodobné, a je to jedno z nebezpečí kontrolujícího shromáždění, že zadá svou moc marnotratně, avšak později zasahuje do jejího provádění, že se vzdá své moci ve velkém a bere si ji pak zpět na drobno, když zasahuje mnohonásobnými jednotlivými činy do oboru správy. Zlo pocházející z takovéhoho přejímání funkce činné vládní působnosti, namísto působení ve funkci kritické a kontrolující vůči těm, kteří vládou, bylo

dostatečně objasněno v předešlé kapitole. Podle povahy věcí nelze proti tomuto nenáležitému vměšování zjednat žádnou jinou ochranu, než silné a obecné přesvědčení o jeho škodlivé povaze.

Další negativní nedostatek, který může spočívat ve vládě, totiž ten, že dostatečně nepřispívá k rozvoji individuálních mravních, rozumových a činných schopností lidí, byl obecně vytčen při vypočítávání značných vad despotismu. Pokud se týče rozdílu mezi různými formami vlády lidu, má v tomto ohledu výhodu ta forma, která rozšiřuje provádění veřejných úkolů na nejširší vrstvy: na jedné straně tím, že vylučuje co nejmenší počet lidí z hlasovacího práva, na druhé straně tím, že otvírá lidem všech občanských tříd, pokud je to slučitelné s jinými stejně důležitými cíli, možnost nejširší účasti na drobných výkonech soudní a správní moci, jako třeba účasti v porotě, možnost dostat se do místních úřadů a především co největší možností zveřejňovat své názory a svobodou slova, čímž nejen postupně několik jednotlivců, ale veškeré obyvatelstvo nabývá do jisté míry podílu na vládě a účastní se zavádění jejích opatření a výchovy ducha, která je z toho odvozena. Další výklad o těchto dobrodiních stejně jako mezích, v nichž je třeba k tomu směřovat, bude lépe odložit, až budeme mluvit o podrobnostech správy.

Pozitivní vady a nebezpečí zastupitelské vlády, stejně jako každé jiné formy vlády, se dají shrnout do dvou hlavních bodů: předně je to všeobecná nevědomost a neschopnost, nebo, mírněji řečeno, nedostatečné duševní schopnosti kontrolujícího sboru; za druhé je to nebezpečí, že sbor může být ovlivňován zájmy, které se nedají ztotožnit se všeobecným blahem veřejnosti.

První z těchto vad, nedostatku vysoké úrovně duševních schopností, podléhá, jak se obecně má za to, vláda lidu ve vyšším stupni než kterákoli jiná. Energie monarchova, stálost a prozíravost aristokracie jsou považovány za příznivější ve srovnání s vrtkavostí a krátkozrakostí demokracie, a to i nejlepšího druhu. Nicméně tato tvrzení nejsou vůbec tak zcela odůvodněná, jak se na první pohled zdá.

Ve srovnání s čistou monarchií není zastupitelská vláda v tomto ohledu v žádné nevýhodě. Až na dobu nespoutané divokosti, dědičná

monarchie, je-li skutečně takovou, a nikoli jen zakuklenou aristokracií, předčí o mnoho demokracii ve všech formách neschopnosti, které se pokládají za charakteristické pro demokracii. Pravím až na dobu nespoutané divokosti, protože ve stavu společnosti na skutečně nízké úrovni civilizace existuje významná záruka pro rozumové a činné schopnosti suveréna. Jeho osobní vůle se totiž stále setkává s překážkami, které mu klade svéhlavost jeho poddaných a ráznost jednotlivců mezi nimi. Společenské poměry neposkytují mu mnoho pokušení k pouhému rozmařilému holdování neřestem; jeho hlavním popudem je duševní a tělesná činnost, zejména politická a vojenská. Mezi nepokojnými vůdci a neukázněnými přívrženci má malou autoritu, a dokonce si je zřídka dlouho jist svým trůnem, nemá-li značnou míru osobní odvahy, bystrosti a rozhodnosti. Důvod, proč průměrné nadání je tak vysoké mezi Jindřichy a Eduardy v našich dějinách, lze nalézt v tragickém osudu Eduarda II. a Richarda II. a v občanských válkách a nepokojích vlády Janovy a jeho neschopného následníka. Z bouřlivého reformačního období vzešlo také několik vynikajících dědičných monarchů: Alžběta, Jindřich IV., Gustav Adolf; vyrostli ponejvíce v protivenství, dostali se na trůn neočekávaným úmrtím bližších dědiců nebo museli zápasit s velkými obtížemi na počátku svého panování. Od té doby, co evropský život nabyl klidnější tvárnosti, stal se dědičný panovník vynikající nadprůměrnost nanejvýš vzácným jevem, kdežto všeobecný průměr jak v nadání, tak v síle charakteru zaostával dokonce za průměrností. Ústavou neomezená monarchie se nyní udržuje (mimo dočasné případy, kdy se ocitne v rukou některého podnikavého uzurpátora) schopnostmi kvalifikované byrokracie. Ruská a rakouská vláda, a za normálních poměrů dokonce i francouzská, jsou úřednickými oligarchiemi a hlava státu má sotva více na starosti než jmenovat nadřízené. Mluví o řádném chodu jejich správy, neboť vůle panovníkova samozřejmě určuje mnohé z jejich skutků.

Vlády, které se v dějinách vyznačovaly trvale intelektuálními schopnostmi a účinným řízením všech veřejných záležitostí, byly obyčejně aristokratické. Byly to však bez výjimky aristokracie veřejných úředníků. Vládnoucí tělesa bývala tak úzce vymezena, že každý jejich člen, nebo alespoň každý jejich vlivný člen, si mohl

učinil a učinil veřejné působení svým činným povoláním a základním zaměstnáním svého života. Jediné aristokracie, které jevíly vysoké vládní schopnosti a jednaly na základě ustálených zásad organizovaného státu po mnoho pokolení, byly aristokracie římská a benátská. Ale v Benátkách, jakkoli byla privilegovaná třída početná, se skutečně řízení záležitostí soustředilo výhradně v užší oligarchii mezi oligarchií, která věnovala celý život studiu a řízení státních záležitostí. Římská vláda měla jako naše více povahu otevřené aristokracie. Ale opravdu vládnoucí sbor – senát – se většinou skládal z osob, které vykonávaly veřejné funkce a buď už zastávaly, nebo se snažily zastávat ve státě vyšší úřady spojené s přísnou odpovědností v případě neschopnosti nebo nezdaru. Pokud se už jednou staly členy senátu, věnovaly svůj život řízení veřejných záležitostí; nebylo jim ani dovoleno opustit Itálii, vyjma při plnění některé veřejné povinnosti; a dokud nebyly cenzory vyloučeny kvůli svému charakteru nebo chování, které se pokládalo za potupné, podržely si svou moc a odpovědnost do konce života. V aristokracii takto složené pocítoval každý její člen, že jeho osobní význam je nerozlučně spojen s důstojností a vážností státu, v němž úřadoval, a s úlohou, kterou byl s to v jeho poradách hrát. Tato důstojnost a vážnost byly zcela odlišné věci než prosperita nebo štěstí velkého tělesa občanů a mnohdy s nimi byly zcela neslučitelné. Avšak těsně souvisely s vnějším úspěchem a zvětšením státu a v sledování téměř výhradně tohoto cíle projevovala římská i benátská aristokracie soustavně promyšlenou politiku a osvědčila velké osobní schopnosti k vládnutí, pro něž jí vzdaly dějiny zaslouženou čest.

Je tak zřejmé, že jediné nezastupitelské vlády, v nichž vysoké politické umění a schopnosti nebyly jen výjimkou, a to ať už měly tyto vlády formu monarchickou nebo aristokratickou, byly v podstatě byrokraciemi. Dílo vlády leželo v rukou vládců z povolání, což je podstatou a smyslem byrokracie. Konají-li toto dílo, protože k tomu byli vychováni, nebo byli-li k němu vychováni, protože je mají konat, je v mnohém ohledu rozdílné, avšak na vlastní povaze vládnutí se tím nic nemění. Na druhé straně aristokracie, jako je anglická, kde třída, která držela moc, nabyla této moci pouze svým společenským postavením, aniž k ní byla zvlášť vychována nebo se jí výhradně

věnovala (a která tudíž neprováděla svou moc bezprostředně, ale zastupujícími institucemi oligarchicky ustavenými), jsou v ohledu intelektuálního vybavení více než rovny demokraciím, to jest prokázaly takové kvality v poněkud značnější míře pouze během dočasněho panství člověka s velkými a veřejně uznávanými vlohami a vynikajícím postavením. Themistoklés a Periklés, Washington a Jefferson nebyli ve svých demokraciích většími výjimkami než Chathamové a Peelové v zastupitelské aristokracii ve Velké Británii nebo Sullyové a Colbertové v aristokratické francouzské monarchii. Významný ministr v aristokratických vládách novověké Evropy je skoro tak vzácným jevem jako slavný král.

Co se týče intelektuálních vlastností vlády, je tedy třeba srovnávat zastupitelskou demokracii s byrokracií, všechny ostatní vlády lze pustit ze zřetele. Přitom se musí uznat, že byrokratická vláda má v některých důležitých stránkách značné výhody. Hromadí zkušenost, osvojuje si dobře osvědčené a promyšlené tradiční zásady a pečuje o náležité praktické vzdělání těch, kteří záležitost skutečně řídí. Neprospívá však ve stejné míře osobní energii ducha. Choroba, která zachvacuje byrokratické vlády a na kterou obyčejně zmírají, je rutina. Hynou nezměnitelností svých zásad; a ještě více obecným zákonem, že cokoli se stává rutinou, ztrácí svůj životní základ, protože v ní již dále nepůsobí aktivní duch a mechanicky se tedy odvíjí jakákoli činnost, pro kterou je určena, a to nikdy nekončí. Byrokracie má vždy snahu stát se pedantokracií. Vládne-li skutečně byrokracie, pak duch společenství (jako u jezuitů) potlačuje individualitu jeho nejvýznačnějších členů. Ve vládní službě, tak jako v jiných povoláních, je většina vedena jedinou myšlenkou, činit to, čemu se naučila; je tedy třeba lidové vlády, aby představy člověka jedinečného génia, který se mezi lidmi vyskytne, mohly nabýt převahy nad duchem vyškolené průměrnosti, který tomu stojí v cestě. Pouze za lidové vlády (ponechme stranou případného osvíceného despotu) mohl Sir Rowland Hill zvítězit nad správou pošt. Lidová vláda postavila jej do čela poštovní správy, a tím se toto těleso proti své vůli podřídilo podnětu muže, který v sobě spojoval odbornou znalost s osobní rázností a vynalézavostí. Že se římská aristokracie oneč význačné chorobě byrokracie vyhnula, za to může patrně děko-

vat svému lidovému živlu. Veškeré zvláštní úřady, jak ty, které zjednávaly místo v senátě, tak i ty, které byly senátory vyhledávány, se zadávaly volbou lidu. Ruská vláda je znamenitým vzorem dobrých i špatných stránek byrokracie, kterými jsou její pevné zásady, směřující pokolení za pokolením s římskou vytrvalostí k týmž neústupně vyhlédnutým cílům, pozoruhodná dovednost, s níž se tyto cíle zpravidla sledují, strašná vnitřní mravní zkáza a trvale organizované nepřátelství proti všem opravám pocházejícím zevně, které ani autokratická moc bystrého a rázného panovníka často nebo nikdy není s to přemoci, protože vytrvalý odpor byrokratického tělesa přesáhne časem možnosti nestálé energie jediného muže. Čínská vláda, což je byrokracie mandarínů, je pokud známo druhým zjevným příkladem týchž vlastností a nedostatků.

Ve všech lidských věcech jsou třeba protikladné vlivy, aby si navzájem dodávaly života a účinnosti i pro své vlastní účely; a vylučné sledování jednoho dobrého cíle bez ohledu na jiný, který by jej měl provázet, končí nikoli v nadbytku jednoho a v nedostatku druhého, ale v úpadku a ztrátě i toho, oč má být výlučně pečováno. Vláda vyškolených úředníků nemůže pro zemi vykonat věci, které lze vykonat se svobodnou vládou; ale mohlo by se mít za to, že bude schopna činit některé věci, které svobodná vláda sama od sebe nemůže vykonat. Shledáváme však, že je nezbytný vnější živel svobody, aby mohla účinně a trvale vykonávat i svůj vlastní obor. A tak tedy svoboda nemůže přinést své nejlepší účinky a často se sama zhroutí, když se nedají najít prostředky, které ji spojí s vytříbenou a dovednou administrativou. Národ do určité míry zralý pro zastupitelskou vládu by ani chvíli neměl váhat mezi svobodou a třeba i dokonalou byrokracií. Avšak zároveň je jedním z nejdůležitějších cílů politických institucí dosáhnout tolik vlastností z vlády byrokracie, kolik je jich ve shodě s vládou zastupitelskou, což znamená zabezpečit pokud možno uplatnění velké výhody, spočívající ve vyřizování veřejných záležitostí odborníky, vychovanými k tomu jako k intelektuální profesi, a zároveň i všeobecné kontroly, kterou zajišťují a seriózně vykonávají zastupitelské sbory celého národa. Mnoho by k tomu přispělo, kdyby se uznávala hraniční čára, o níž jsme mluvili v předešlé kapitole, mezi vládními úkoly ve vlastním

smyslu, které je možné dobře vykonávat pouze po odborném vzdělání, a úkolem volit, sledovat a je-li třeba, kontrolovat vládnoucí, což je úkol, který v tomto případě, stejně jako v jiných, patří přirozeně nikoli těm, kteří práci konají, ale těm, k jejichž prospěchu se má konat. Vůbec nelze pokročit k dosažení účinné a kvalitní demokracie, není-li demokracie ochotna přenechat práci, která vyžaduje kvalifikaci, těm lidem, kteří ji mají. Demokracie má dost co dělat, aby si zajistila onu míru duševní schopnosti, která by stačila pro její vlastní působení, totiž pro nejvyšší dohled a kontrolu.

Jak dosáhnout a zabezpečit tuto míru, je jednou z otázek, které je třeba vzít v úvahu při posuzování náležitého sestavení zastupitelského sboru. Úměrně tomu, jak dalece jeho složení nedostačuje k zabezpečení oné míry, bude toto shromáždění zasahovat do výkonné moci; vypudí dobré ministry nebo povznesa a bude chránit špatné, nad jejich zlořády v úřadě přimhouří oči nebo si jich nevšimne, dá se klamat lichými záminkami nebo bude odjírat podporu těm, kteří se snaží svůj úkol plnit svědomitě. Bude podporovat nebo používat celkově sobeckou, vrtošivou a impulsní, krátkozrakou, hloupou a předpojatou politiku vnitřní i vnější, zruší dobré zákony nebo zplodí špatné, přivodí nová zla nebo bude lpět se zvrácenou tvrdošijností na starých; ba snad pod dojmem dočasných nebo trvalých klamných názorů, které se v něm či mezi voličstvem vyskytnou, bude tolerovat nebo přehlížet jednání, která vůbec dají zákonu výhost v případech, kde by nestranná spravedlivost nebyla příjemná cítění lidu. To vše patří mezi nebezpečí zastupitelské vlády, která vznikají z takového složení reprezentace, jež nezabezpečuje náležitou míru rozumnosti a vědomostí v zastupitelském shromáždění.

Přikročíme nyní k vadám, které vznikají z toho, že v zastupitelském sboru převládají způsoby jednání, které jsou diktovány nepravými zájmy, to jest zájmy, které víceméně odporují obecnému blahu veřejnosti.

Připouští se obecně, že z vad, které jsou vlastní monarchickým a aristokratickým vládám, velká část má právě tuto příčinu. Zájem panovníka nebo zájem aristokracie, ať jako celku či jejich jednotlivých členů, je podporován nebo, jak se aspoň domnívají, bude podporován jednáním, které je opakem jednání, jež vyžaduje obecný

zájem státu. Zájem vlády například je ukládat vysoké daně, zájmem veřejnosti je být zatížena daněmi jen tak, jak to dovolují nezbytné výdaje dobré vlády. Zájem krále a vládnoucí aristokracie je mít a vykonávat neomezenou moc nad lidem; vynutit si na něm úplný souhlas s vůlí a výsadami vládnoucích. Zájem lidu je nechat nad sebou vykonávat v každém ohledu jen tak malou kontrolu, která je slučitelná s dosahováním legitimních účelů vlády. Zájem nebo domnělým zájemem krále nebo aristokracie je nepřipouštět nad sebou žádný soud, či alespoň ne v žádné formě, o které by mohli mít za to, že ohrožuje jejich moc nebo že vážně zasahuje do jejich svobodné působnosti. Zájem lidu je, aby byl zcela svobodně posuzován každý veřejný úředník, každý veřejný čin nebo opatření. Zájem vládnoucích tříd, ať v aristokracii nebo aristokratické monarchii, je osobovat si nekonečný počet různých nespravedlivých výsad, někdy prospěšných jejich kapse na účet lidu, někdy pouze směřujících k tomu, povýšit se nad jiné nebo, což je jinými slovy totéž, ponížít jiné. Je-li lid nespokojený, což za takové vlády bude velmi pravděpodobné, je zájemem krále nebo aristokracie udržovat jej na nízké úrovni vzdělání a výchovy, rozdmýchávat v něm sváry, ba zabránit i tomu, aby se mu dobře vedlo, „aby nezdučněl a nezbujněl“, podle zásady kardinála Richelieua, již použil ve svém proslaveném díle Testament politique. Všechny tyto věci jsou v zájmu krále nebo aristokracie z čistě sobeckého ohledu, leda by vznikl dostatečně silný zájem opačný z obavy, aby to nevyvolalo odpor lidu. Všechna tato zla byla způsobena, a mnohá z nich dosud působena jsou, lichými zájmy krále a aristokracie tam, kde je jejich moc dostatečná na to, aby je povznesla nad mínění ostatní veřejnosti, aniž lze rozumně očekávat, že takové postavení bude mít za následek jiné chování.

Tyto věci jsou až příliš zřejmé v případě monarchie nebo aristokracie; ale mnohdy se skoro mimoděk předpokládá, že též druh škodlivých vlivů nepůsobí v demokracii. Bereme-li demokracii v tom smyslu, jak se obvykle pojímá, jako vládu početní většiny, pak je jisté možné, že vládnoucí moc může být ovládána skupinovými a třídními zájmy směřujícími k jednání, které je jiné než jednání, jež by jí přikazoval nestranný ohled na zájmy všech. Dejme tomu, že ve

většině jsou běloši, v menšině černoši, nebo naopak; je pravděpodobné, že většina přizná menšině rovné právo? Dejme tomu, že většina jsou katolíci, menšina protestanté, nebo naopak; nebude tu totéž nebezpečí? Nebo ať je většina na straně Angličanů, menšina na straně Irů, nebo naopak; neobjeví se s velkou pravděpodobností podobné zlo? Ve všech zemích je většina chudých a menšina, kterou lze naproti tomu zvat boháči. Mezi těmito dvěma třídami je v mnohých otázkách zjevně úplný protiklad zájmů. Chceme předpokládat, že většina je dost rozumná, aby nahlédla, že není k jejímu prospěchu oslabovat bezpečnost majetku, jenž by byl oslaben každým činem libovolného kořistnictví. Avšak není značné nebezpečí v tom, že uvrhne veliký díl nebo dokonce celé břímě daní na vlastníky takzvaného realizovaného majetku a na rozsáhlejší příjmy a mimo to že bude bez rozpaků k této sumě přidávat, aby pak výtěžek vynaložila způsobem, o kterém se domnívá, že vede k zisku a prospěchu pracujících tříd? Předpokládejme naopak menšinu kvalifikovaných dělníků, většinu nekvalifikovaných: zkušenost z mnoha odborových svazů, není-li v tom příliš nactiutruhačství, ospravedlňuje obavu, že by rovnost výdělků mohla být uložena jako povinnost a že by úkolová práce, hodinová mzda a ty zvyklosti, které umožňují vyšší přičinlivost nebo schopnost získat vyšší odměnu, mohly být odstraněny. Zákonodárné pokusy zvýšit mzdu, omezit konkurenci na trhu práce, omezit výrobu strojů nebo na ni uvalit větší daň a omezit i pokrok všeho druhu, který by některou z dosavadních prací činil zbytečnou, nebo dokonce snahy o ochranu domácí výroby před cizím průmyslem jsou velmi přirozeným (neodvažují se říci, zdali pravděpodobným) výsledkem třídního zájmu pocíťovaného vládnoucí většinou manuálních dělníků.

Řekne se, že žádná z těchto věcí není skutečným prospěchem pro nejpočetnější třídu; na to mohu odpovědět, že kdyby se jednání lidských bytostí neurčovalo žádnými jinými úvahami než těmi, které se týkají jejich „skutečného“ prospěchu, ani monarchie, ani oligarchie by nebyly tak špatnými vládami jako jsou. Neboť zajisté se dají uvést velmi působivé argumenty a často též byly uvedeny, aby se ukázalo, že král i vládnoucí senát jsou v postavení nanejvýš záviděníhodném, když panují spravedlivě a obezřele nad aktivním,

bohatým, osvíceným a velkodušným národem. Avšak přesto králové takto vznešeně nahlíželi svůj zájem jen zřídka a oligarchie, pokud známo, nikdy. Proč bychom měli očekávat ušlechtlejší způsob myšlení od pracujících tříd? Nikoli to, co je jejich zájmem, ale to, co za svůj zájem pokládají, je důležité brát v úvahu pokud jde o jejich jednání. A zcela mylná je každá teorie vlády, jež se domnívá, že početní většina obyčejně učiní to, co nikdy nečinili, aniž se čekalo, že učiní, jiní nositelé moci, kromě velmi výjimečných případů, totiž že se bude ve svém chování řídit svým skutečným, pravým zájmem, v protikladu ke svému bezprostřednímu a zdánlivému zájmu. Nikdo nebude zajisté pochybovat, že škodlivá opatření, vyjmenovaná výše, a mnohá jiná, podobně špatná, byla by bezprostředně obecně užitečná celku nekvalifikovaných dělníků. Je zcela možné, že mohou být prospěšná sobeckému zájmu celé nynější generace této třídy. Zeslabení snaživosti a aktivity, zmenšený popud k spořivosti, což by bylo jejich konečným důsledkem, by snad málo pocíťovala třída nekvalifikovaných dělníků během života jednoho pokolení. Některé z nejosudnějších obrátů v lidských věcech byly, pokud jde o jejich nejzřetelnější bezprostřední účinky, blahodárné. Zavedení despotismu římských císařů bylo velkým dobrodíním pro celé pokolení, za kterého se událo. Učinilo konec občanské válce, odstranilo odírání ve velkých rozměrech a tyranství praetorů a prokonsulů, rozvíjelo mnohé z půvabů života a duchovní vzdělání ve všech nepolitických oborech; umožnilo vznik monumentálních děl literárního génia, která oslnila představivost povrchních čtenářů dějin, neuvažujících o tom, že muži, jimž Augustův despotismus (stejně jako despotismus Lorenza z Medici nebo Ludvíka XIV.) děkuje za svůj lesk, byli všichni odchováni za předešlého pokolení. Nahromaděné bohatství, duševní energie a čilost, které zplodila staletí svobody, byly prospěšné první generaci otroků. A přece to byl počátek režimu, jehož postupným působením veškeré zušlechtění, kterého bylo dosaženo, znenáhla bledlo, až říše, která si podmanila a ve svém objektivě držela svět, ztratila tak dokonale dokonce i svou vojenskou zdatnost, že nájezdníci, na jejichž porážku stačily vždy tři nebo čtyři legie, mohli brzy zaplavit a opanovat skoro celé její rozsáhlé území. Čerstvý popud, daný křesťanstvím, přišel právě včas, aby zachránil umění a

písemnictví před záhubou a lidstvo před úpadkem do snad neko-
nečného temna.

Mluvíme-li o zájmu skupiny lidí či jen jednotlivého člověka jako o principu určujícím jejich činy, pak otázka, co by pokládal za jejich zájem nepředpojatý člověk, je v celé věci nejméně rozhodující. Jak poznamenává Coleridge, člověk vytváří motiv, nikoli motiv člověka. Co činit nebo opomíjet, je lidským zájmem, který závisí na všech vnějších okolnostech méně než na tom, jakým člověk je. Chcete-li vědět, co je ve skutečnosti zájmem některého člověka, musíte znát běžný způsob jeho cítění a myšlení. Každý má dva druhy zájmů, zájmy, o které se stará, a zájmy, o které se nestará. Každý má sobecké a nesobecké zájmy a sobecký člověk si vypěstoval zvyk starat se o zájmy první a nestarat se o druhé. Každý má přítomné a vzdálené zájmy, a neprozrávavý je ten, kdo pečuje o přítomné zájmy a nestará se o vzdálené. Málo záleží na tom, že při správném přemítání ony poslední mohou být znamenitější, jestliže stav mysli vede člověka k tomu, že své myšlenky a tužby upírá pouze na první. Bylo by marnou snahou přesvědčovat muže, který bije svou ženu a týrá své děti, že by byl šťastnější, kdyby s nimi žil v lásce a míru. Byl by šťastnějším, kdyby byl takovým člověkem, který by tak mohl žít; ale není takovým a je pro něj asi už příliš pozdě, aby se jím mohl stát. Protože je takovým, jakým je, bude ukojování své panovačnosti a vyhovění své divoké letoře pokládat za větší dobro pro sebe, než jaké by mohl mít z radosti a lásky těch, kteří na něm závisejí. Nemá radost z jejich radosti a nestará se o jejich náklonnost. Jeho souseď, který tak činí, je nepochybně šťastnější než on, avšak i kdyby bylo možné jej o tom přesvědčit, toto přesvědčení by skoro nepochybně jen ještě více podměnilo jeho zlomyslnost nebo popudlivost. Člověk, který se stará o jiné lidi, o svou vlast nebo o lidstvo je zpravidla šťastnější než ten, kdo se o ně nestará, avšak co prospěje hlásat toto tvrzení člověku, který se nestará o nic než o své pohodlí nebo o svou kapsu? Nemohl by se starat o jiné, i kdyby chtěl. Bylo by to jako kázat červu, který leze po zemi, o č by pro něj bylo lepší, kdyby byl orlem.

Je obecně pozorovaným jevem, že ony dvě špatné náklonnosti, o kterých je řeč, totiž náklonnost dávat přednost svým sobeckým zájmům před těmi, které člověk sdílí společně s jinými lidmi, a svým

bezprostředním přímým zájmům před těmi, které jsou nepřímé a vzdálené, jsou vlastnostmi, které bývají vyvolávány a živeny zejména držením moci. V okamžiku, kdy člověk nebo třída lidí vidí, že je moc zajištěna v jejich rukou, nabyvá osobní zájem člověka nebo zvláštní zájem třídy v jejich očích zcela nového stupně důležitosti. Když vidí, že je druzí uctívají, začínají uctívat sami sebe a domnívají se, že mají nárok, aby se jim přikládala cena stokrát větší než jiným lidem; kdežto snadnost, která se jim naskytá, činit, co se jim líbí, bez ohledu na následky, znenáhla oslabuje zvyk člověka přihlížet alespoň k takovým následkům, které se ho citelně dotýkají. To je smysl tradičního obecného názoru, který spočívá na obecné zkušenosti, že moc lidí kazí. Každý ví, jak by bylo nerozumné vyvozovat z toho, jaký někdo je nebo co dělá, když je v soukromém postavení, že přesně takový bude a že bude jednat stejně, bude-li despotou na trůně, kdy špatným stránkám jeho lidské povahy, místo aby je krotila a tlumila každá okolnost jeho života a každá osoba, která jej obklopuje, všichni lidé lichotí a všechny okolnosti jim přisluhují. Bylo by zcela nesmyslné něco jiného očekávat i u třídy lidí, ať je to démos nebo jiná třída. I kdyby byla tato třída sebeskromnější a rozumu přístupnější, když je nad ní moc silnější než je sama, museli bychom v tomto ohledu očekávat úplnou změnu, jakmile by se sama stala silnější mocí.

Vlády musí být utvořeny pro lidské bytosti, takové jaké jsou nebo jakými se brzy stát mohou. A v kterémkoli stavu vzdělanosti, jehož lidstvo nebo některá jeho třída dosáhly nebo snad záhy dosáhnou, budou zájmy, kterými se dají vést, když myslí pouze na sobecký prospěch, skoro výhradně takové, které jsou patrné na první pohled a které mají vliv na jejich okamžitý stav. Jen nezištný zřetel na jiné a zejména na to, co přijde později, s ohledem na potomstvo, vlast nebo lidstvo, ať se tento zřetel zakládá na sympatii nebo na citu svědomí, zaměří někdy mysl a záměry tříd nebo skupin lidí k vzdáleným nebo nesamozřejmým zájmům. A nelze tvrdit, že by byla moudrá kterákoliv vládní forma, která by předpokládala, že by tyto vznešené principy jednání byly vůdčími a směrodatnými motivy chování průměrných lidských bytostí. S jistou mírou svědomitosti a nesobeckosti veřejného ducha lze přitom jistě počítat u občanů každého státu, který je

zralý pro zastupitelskou vládu. Avšak bylo by směšné očekávat takovou míru těchto vlastností a zároveň s tím takovou rozumovou soudnost, že by to mohlo čelit každému zjevnému klamání, které se snaží, aby se to, co je třídním zájmem občana, zdálo příkazem spravedlnosti a obecného dobra. Všichni víme, kolik okázalých klamů se může vnučovovat na obranu každého nespravedlivého činu, který je navrhován zdánlivě pro dobro lidu. Víme, kolik mužů, kteří jinak nebyli pošetilí nebo špatní, pokládalo za oprávněně nepřevzít národní dluh. Víme, kolik lidí, kteří nejsou bez schopností a kteří požívají u lidu značný vliv, pokládá za přijatelné uvalit veškeré břímě daní na úspory, ve jménu realizovaného majetku, a dovoluje, aby ti, jejichž předkové i oni sami utratili vždy vše, co přijali, byli jakoby za odměnu za takové vzorné chování zcela nezdaněni. Víme, jak působivé argumenty, tím nebezpečnější, že v nich je kus pravdy, dají se uvést proti každému dědictví, proti platnosti odkazu v závěti, proti každé výhodě, kterou zdánlivě má jedna osoba nad druhou. Víme, jak snadno se dá dokázat neužitečnost skoro každého odvětví vědění, k plnému uspokojení těch, kteří toto vědění neovládají. Kolik ne zcela omezených lidí pokládá vědecké studium jazyků za neužitečné, shledává jako neužitečnou starověkou literaturu, veškerou učenost vůbec, logiku i metafyziku, považuje básnictví a krásná umění za bezcenná, národohospodářství za zcela škodlivé? I dějiny byly prohlášeny některými schopnými lidmi za neužitečné a škodlivé. Žádná věda mimo obeznámení se s vnější přírodou, kterého lze nabýt zkušeností a které slouží přímo k zjednání si předmětů potřebných pro život nebo příjemných smyslům, nebyla by uznána jako užitečná, kdyby lidé měli nejmenší pobídku k jejímu zpochybnění. Je rozumné si myslet, že i mnohem vzdělanější duchové než jací se dají očekávat mezi těmi, kteří tvoří početní většinu, budou mít tak citlivé svědomí a tak správné porozumění pro to, co je proti jejich vlastnímu zdánlivému zájmu, že budou zamítat tyto a podobné klamné vývody, které se na ně ze všech stran pohrnou, jakmile dosáhnou moci, a budou je pobízet, aby šli za svými sobeckými náklonnostmi a krátkozrakými představami o svém dobru v rozporu se spravedlností a na účet všech ostatních tříd a budoucnosti?

Jedno z největších nebezpečí demokracie, stejně jako všech jiných vládních forem, spočívá tedy v nepravém zájmu držitelů moci: v nebezpečí třídního zákonodárství, vlády, která směřuje (ať již to ve skutečnosti učiní nebo ne) k bezprostřednímu prospěchu panující třídy k trvalé škodě celku. A jednou z nejdůležitějších otázek žádajících si uvážení při určování nejlepší soustavy zastupitelské vlády je, jak zajistit účinnou ochranu proti tomuto zlu.

Uvažujeme-li jako třídu v politickém slova smyslu jistý počet osob, které mají též nepravý zájem – to jest jejichž přímý a zdánlivý zájem směřuje k podobným špatným opatřením, která jsme zde popsali, pak by bylo žádoucím cílem, aby žádná třída a žádné spojení tříd, v něž by se pravděpodobně sloučily, nemohly mít ve vládě převažující vliv. Novověký stát, který není sám v sobě rozdělen velkými protiklady plemen, jazyka nebo národnosti, může být v podstatě chápán jako rozdělený na dvě strany, které se mimo stranické rozdíly shodují v celku s dvěma různými směry nepravého zájmu. Jmenujme je (krátkým obecným výrazem) dělníky na jedné straně a zaměstnavateli na straně druhé, přičemž mezi zaměstnavatele počítáme nejen soukromé kapitalisty a vlastníky zděděného majetku, ale i každý druh vysoce placených dělníků (jako jsou profesionálové), kteří se vychováním a způsobem života připodobnili bohatým a jejichž ambicí je dostat se do této třídy. Mezi dělníky na druhé straně lze zařadit drobné zaměstnavatele, kteří se zájmy, zvyky a vychováním podobají v přáních, vkusu a cítěních pracujícím vrstvám, počítaje sem velký počet malých obchodníků. Kdyby se v takto složené společnosti měla zastupitelská soustava stát ideálně dokonalou a kdyby bylo možné ji v tomto stavu udržet, pak by její organizace musela být taková, aby tyto dvě třídy, dělníci a jim příbuzné vrstvy na jedné straně a zaměstnavatelé a jim příbuzné vrstvy na straně druhé, při uspořádání zastupitelské soustavy byly v rovnováze, aby každá z nich měla vliv na přibližně stejný počet hlasů v parlamentě. Pak v tom případě, kdyby většina každé třídy v některém předmětu, který by byl mezi nimi sporný, byla ovládána především zájmy své třídy, našla by se v každé z nich menšina, která by se v tomto ohledu podřizovala rozumu, spravedlnosti a blahu celku; a tato menšina každé z obou tříd by ve spojení s celým počtem druhé třídy způsobila

rozhodující obrat proti požadavkům své vlastní většiny, která by tak nemohla zvítězit. Důvodem, proč v nějaké, poměrně dobře ustavené společnosti spravedlnost a všeobecný zájem většinou nakonec vítězí, je to, že jednotlivé a sobecké zájmy lidí jsou skoro vždy odděleny; někteří mají zájem na tom, co je nesprávné, ale soukromý zájem některých je na straně toho, co je správné. A ti, kteří jsou vedeni vyššími zřeteli, jakkoli je jich příliš málo a nejsou dost silní, aby mohli získat převahu nad celkem ostatních, se obvykle po dostatečné diskusi a agitaci stávají dost silnými, aby zvrátili váhu ve prospěch skupiny soukromých zájmů, které jsou na stejné straně jako jejich. Zastupitelská soustava by měla být utvořena tak, aby tento stav věci udržovala: neměla by dopouštět, aby některý z různých třídních zájmů byl tak mocný, aby mohl nabýt vrchu nad pravdou a spravedlností a nad všemi ostatními třídními zájmy dohromady. Mezi osobními zájmy by měla být vždy udržována taková rovnováha, aby byl úspěch každého z nich učiněn závislým na tom, získá-li nakonec značnou část těch, kteří jednají z vyšších pohnutek a s ucelenějšími a dalekosáhlejšími názory.

závěr